

การพัฒนาแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร
บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกิจการปกครอง
ระดับท้องถิ่น: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน
อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา

The Development of Risk Management Plan of Agricultural
Sector in Drought Risk Areas. An Approach to Optimize
the Local Governance: A Case Study of Kudpiman
Sub-district Administrative Organization, Tambon Kud Piman,
Amphoe Dan Khun Thot, Nakhon Ratchasima Province

วรชยา เชื้อจันทิก¹ และพัชรินทร์ วิทยาเอนกนันท์²

Varatchaya Chueachanthuek³ and Patcharin Witthayaaneeknan⁴

Received: May 11, 2018

Revised: August 14, 2018

Accepted: August 31, 2018

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา (1) องค์ประกอบความเสี่ยงของ
ภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง และ (2) จัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของ
ภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เก็บข้อมูลด้วย
เทคนิคการสัมภาษณ์กลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

¹ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา 30000
อีเมล: varat.c@hotmail.com

² คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา 30000
อีเมล: liontan1234@hotmail.com

³ Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Ratchasima Rajabhat University,
Nakhon Ratchasima 30000. E-mail: varat.c@hotmail.com

⁴ Faculty of Humanities and Social Sciences, Nakhon Ratchasima Rajabhat University,
Nakhon Ratchasima 30000. E-mail: liontan1234@hotmail.com

ดังนี้ (1) เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง จำนวน 15 คน (2) ผู้นำชุมชนที่มีหน้าที่ในการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ผู้นำด้านการปกครอง (ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล) ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน ผู้นำด้านศาสนา และผู้นำน้องการชุมชน จำนวน 15 คน ระหว่างเดือนมีนาคม 2560 - กุมภาพันธ์ 2561 ในพื้นที่ประสบภัยแล้ง ไม่น้อยกว่า 3 ครั้ง ระหว่าง (พ.ศ. 2555-2560) ได้แก่ พื้นที่หมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา วิเคราะห์และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ผลการวิจัยพบว่า

(1) องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย

(1.1) ความเปราะบางของภาคการเกษตร แบ่งออกเป็น ความเปราะบางทางกายภาพ และ ความเปราะบางทางสังคม ดังนี้ *ความเปราะบางทางกายภาพ* ได้แก่ การเพาะปลูกบริเวณพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน ขาดแหล่งน้ำ และพื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน *ความเปราะบางทางสังคม* ได้แก่ ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสาร การเข้าถึงการสนับสนุนความรู้จากภาครัฐ การมีทัศนคติยอมรับโชคชะตา ข้อมูลการเตือนภัยแล้งไม่สามารถคาดการณ์ได้แม่นยำ การให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มอาชีพระดับน้อย และการขาดเครือข่ายสนับสนุน

(1.2) ศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง ได้แก่ การสร้างความหลากหลายในการเพาะปลูก การจัดการที่ดินเพื่อการเพาะปลูก การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาการเพาะปลูก การขยายแหล่งน้ำในชุมชน และการบังคับใช้กฎระเบียบในชุมชน

(2) แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงระดับท้องถิ่น ประกอบด้วย การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง การให้ความรู้เรื่องการผลิตแบบแปลงใหญ่ การส่งเสริมแปลงตัวอย่าง การพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์ การบูรณาการการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานอื่น และการพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อรับมือกับภัยแล้ง

คำสำคัญ ภัยแล้ง, แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้ง, การบริหารจัดการความเสี่ยง, ภาคการเกษตร

Abstract

This research aims to 1) investigate risk components of agricultural sector in drought risk areas, and 2) to conduct the risk management plan of agricultural sector in drought risk areas. Participatory Action Research (PAR) was applied to the study. Group interview and in-depth interview are used as research instrument to collect primary data from key informants. The key informants of the research included (1) fifteen of farmers who suffered from drought, (2) fifteen of community leaders including village headmen, village committee, members of the Sub-district Administrative Organization Council, community seniors, Philosopher, resource person, Religious leaders, and leaders of the local organization were responsible for risk management of agricultural sector.

The study area is a village affected by drought more than three times within the last five years (B.E. 2013 - 2017). Data collection was conducted during March 2017 to February 2018 in Samnakpiman Village, where located at Moo 12, administrative Region of Kudpiman Sub-district Administrative Organization, Gudpiman Subdistrict, Dan Khun Thot District, Nakhon Ratchasima Province, and the location was in the drought risk area. Data then was analyzed by Descriptive Analysis method.

Research results found that

(1) Risk components of agricultural sector in drought risk areas; consist of

(1.1) Vulnerability of agricultural sector was divided into 2 types include physical vulnerability and social vulnerability. Physical vulnerability consist of cultivation in drought risk area, no water source within *community, lack of water source, and cultivation outside irrigated area.* *Social vulnerability* consisted of ambiguity of information, Inadequate support for government knowledge, and having attitude of believing in fate, drought warning data cannot be predicted accurately, focus on the low-level career integration, and lack of the supporting network.

(1.2) Potentials of drought mitigation consisted of development of cultivating diversification, management on farmlands, adaptation of cultivating period, constructing water source within community, mining, and regulating disciplines within community.

(2) Risk management plan of agricultural sector in drought risk areas

Risk management plan of agricultural sector in drought risk areas including providing knowledge of plant species cultivated and large scale production in drought risk areas, promoting the pilot farm, improvement of new-generation farmers, assessment of drought risk, improvement of the forecast data, collaborations between related agencies, promotion on community participation, and training on leadership to cope with drought.

Keywords Drought, Drought Risk Management Plan, Risk Management, Agricultural Sector

1. บทนำ

“ภัยแล้ง” เป็นภัยพิบัติธรรมชาติประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลหรือเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ เป็นภัยอันตรายจากระดับน้ำที่น้อยกว่าปกติ ทำให้เกิดสภาวะขาดแคลนน้ำ และเมื่อมีผลกระทบอย่างรุนแรงภัยนั้นจึงกลายเป็นภัยพิบัติ (Disaster) ส่งผลต่อการดำรงชีพของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การอุปโภคบริโภค การเกษตร การอุตสาหกรรม การรักษาระบบนิเวศ เป็นต้น สถิติสถานการณ์การเกิดภัยแล้งในช่วงปี พ.ศ. 2552-2556 พบว่ามีแนวโน้มสูงขึ้น (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย [ปภ.], 2558) อีกทั้งการเกิดภัยแล้งแต่ละครั้งนำมาซึ่งการใช้จ่ายเงินงบประมาณของรัฐเพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยซึ่งมีจำนวนร้อยละ 25.55 มากเป็นลำดับที่ 2 ของการจ่ายเงินทดรองราชการ (ปภ., 2551) ลักษณะภัยแล้งมักครอบคลุมพื้นที่เป็นบริเวณกว้างเกือบทั่วประเทศ (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2551) ส่งผลกระทบต่อคนข้างรุนแรงต่อภาคการเกษตร ทำให้พื้นที่เพาะปลูกข้าวนาปรังและผลผลิตข้าวเปลือกนาปรังมีปริมาณลดลง ซึ่งจะส่งผลต่อการส่งออกข้าวฤดูใหม่ นอกจากนี้ ภัยแล้งอาจเกิดต่อเนื่องเมื่อปริมาณน้ำต้นทุนสำหรับการเพาะปลูกอยู่ในระดับต่ำ และไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูกในฤดูถัดไป ทำให้ผลผลิตทางการเกษตรลดน้อยลงมาก เศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชนได้รับผลกระทบตามมา

จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่ประมาณ 12.8 ล้านไร่ สภาพภูมิศาสตร์เหมาะสำหรับทำเกษตรกรรม มีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 8.9 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 8.57 ของพื้นที่จังหวัดทั้งหมด ภาวะเศรษฐกิจของจังหวัด ขึ้นกับภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม โดยประชากรร้อยละ 70 ประกอบอาชีพ เกษตรกรรม ได้แก่ ปลูกข้าว มันสำปะหลัง ข้าวโพด เป็นต้น (สำนักงานเกษตรจังหวัด นครราชสีมา, 2559) แต่หลายพื้นที่ในภาคการเกษตรของจังหวัดนครราชสีมาก็ยังประสบ ปัญหาภัยแล้ง อาทิ อำเภอบัวใหญ่ อำเภอห้วยแถลง อำเภอดง อำเภอโนนไทย และอำเภอ ด่านขุนทด (สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครราชสีมา, 2559) ส่งผล กระทบต่อการประกอบอาชีพ ผลผลิตของภาคการเกษตร ทำให้ขายผลผลิตได้น้อยลง ส่งผลกระทบต่อรายได้ในครัวเรือน

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่าการที่จะดำรงอยู่ภายใต้พื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบริหารจัดการความเสี่ยง ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา ว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งอย่างไร โดยใช้แนวคิดภัยพิบัติ (Baas, Ramasamy, Pryck, & Battista, 2008; Central Board of Secondary Education, 2006) ที่กล่าวว่าความ เสี่ยงภัยพิบัติจะเกิดขึ้นได้ในพื้นที่ใดนั้นขึ้นกับเงื่อนไขที่จะก่อให้เกิดภัย 3 ประการ คือ ภัย (Hazard) ความเปราะบาง (Vulnerability) และศักยภาพในการรับมือ (Coping Capacity) เป็นกรอบในการศึกษาภายใต้อำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพการบริการปกครองระดับท้องถิ่นในการจัดให้มีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และการเกษตร (พระราชบัญญัติสภาตำบล และองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2542 ตามมาตรา 68 (1)) อันจะเป็นประโยชน์ต่อการบริหาร จัดการในระดับท้องถิ่นและหน่วยงานของรัฐ ในการกำหนดนโยบายการสนับสนุน การดำรงอยู่ของเกษตรกรได้อย่างเหมาะสมต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อศึกษาองค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง
- (2) เพื่อจัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่ เสี่ยงภัยแล้ง

3. ทบทวนวรรณกรรม

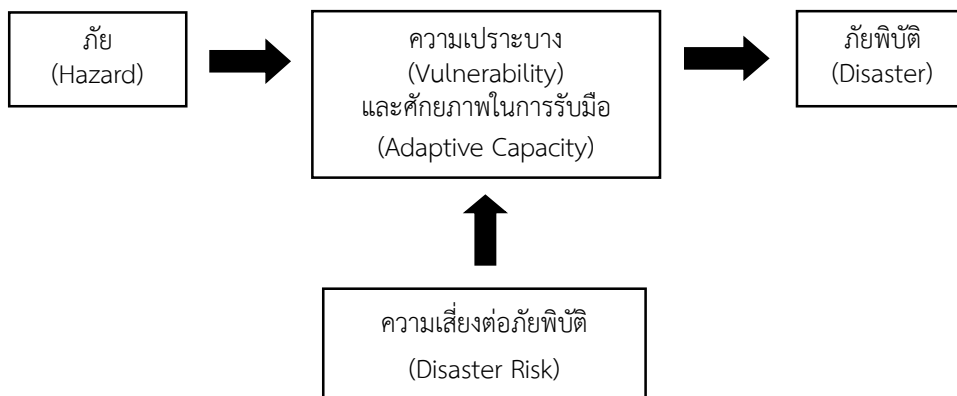
ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรม โดยใช้แนวคิดภัยพิบัติเป็นแนวทางในการศึกษา ดังนี้

“ภัยพิบัติ” เป็นภัยที่ร้ายแรงอันเป็นผลจากเงื่อนไขความเสี่ยงของภัย ความเปราะบาง และข้อจำกัดในศักยภาพของครัวเรือนหรือชุมชน การต้องการลดผลกระทบของภัย คือ การยอมรับในความเปราะบาง ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในบริบทความเสี่ยง และการเพิ่มศักยภาพของประชาชนเพื่อรับมือกับผลกระทบจากภัย (Baas et al., 2008) อีกทั้งภัยพิบัติเป็นเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดโดยธรรมชาติหรือมนุษย์แบบทันทีทันใดหรือแบบค่อยๆ เกิด ซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนในสังคม จนทำให้คนในสังคมท้องถิ่นที่ประสบภัยพิบัติไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ (ปภ., 2552) นอกจากนี้ ภัยพิบัติหมายรวมถึง อัคคีภัย วาตภัย อุทกภัย ภัยแล้ง โรคระบาดในมนุษย์ โรคระบาดในสัตว์ โรคระบาดสัตว์น้ำ การระบาดของศัตรูพืช ตลอดจนภัยอื่นๆ อันมีผลกระทบต่อสาธารณสุขไม่ว่าเกิดจากธรรมชาติหรือมีผู้ทำให้เกิดขึ้น อุบัติเหตุหรือเหตุอื่นใดซึ่งก่อให้เกิดอันตรายแก่ชีวิตร่างกายของประชาชน หรือความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนหรือของรัฐ และให้หมายความรวมถึงภัยทางอากาศและวินาศกรรมด้วย (ปภ., 2558)

การวิจัยครั้งนี้เน้นการศึกษาภัยแล้ง (Drought) ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่ทำให้เกิดสภาวะการขาดแคลนน้ำ ส่งผลกระทบต่อมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยเฉพาะประเทศไทยที่ประชากรมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และการทำการเกษตรนั้นยังต้องพึ่งพาอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ ภัยแล้งมีผลกระทบโดยตรงต่อการลดลงของผลผลิตทางภาคการเกษตร (สุรพันธ์ สันติยานนท์, 2548) โดยมีสาเหตุมาจากฝนแล้งและฝนทิ้งช่วง ซึ่งฝนแล้งเป็นภาวะปริมาณฝนตกน้อยกว่าปกติหรือฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล (อภิสสิทธิ์ วิเศษกลิ่น, 2555) จากความหมายข้างต้น คณะผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ภัยแล้งหมายถึง การขาดแคลนน้ำที่รุนแรง ทำให้มีน้ำไม่เพียงพอกับความต้องการของประชาชน ซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของประชาชน รวมถึงด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีลักษณะการเกิดใน 2 ลักษณะ คือ ฝนทิ้งช่วง และฝนตกน้อยกว่าปกติเป็นระยะเวลานาน เป็นภัยอันตรายที่เกิดขึ้นที่สร้างความเสียหายต่อชีวิตทรัพย์สิน ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของประชาชนเป็นจำนวนมาก เมื่อเกิดภัยแล้งจะส่งผลกระทบกับโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่มีอยู่ของชุมชน ความรุนแรงนั้นมีผลให้ชุมชนนั้นไม่สามารถที่จะรับมือกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้

แผนภาพที่ 1 องค์ประกอบความเสี่ยงต่อภัยพิบัติ

จากที่กล่าวมา สามารถสรุปองค์ประกอบที่จะก่อให้เกิดภัยพิบัติได้ดังแผนภาพที่ 1

จากแนวคิดเกี่ยวกับภัยพิบัติที่กล่าวมาข้างต้น คณะผู้วิจัยนำมาเพื่อใช้ในการศึกษาเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดภัยพิบัติภัยแล้ง คือการศึกษาความเปราะบาง และศักยภาพในการจัดการภัยแล้งของชุมชน อันนำมาซึ่งแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกักการปกครองระดับท้องถิ่น

4. วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research = PAR)

ซึ่งเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาและแก้ไขปัญหาสังคมและชุมชน โดยเป็นงานวิจัยที่เริ่มต้นจากชุมชน สนับสนุนให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน พื้นที่ศึกษา ได้แก่ หมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา เนื่องจาก (1) เป็นชุมชนที่เป็นพื้นที่ชุมชนชนบท (2) เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนพื้นที่ในการทำเกษตรมาก (3) เป็นพื้นที่ที่มีมูลค่าความเสียหายมากจากการเกิดภัยแล้ง (4) เป็นพื้นที่ที่มีจำนวนประชาชนประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาก และ (5) เป็นพื้นที่ที่มีการบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้ง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 30 คน ประกอบด้วย ชาวบ้านที่ประกอบอาชีพภาคการเกษตรและได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง ผู้นำด้านการปกครอง (ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล) ผู้นำในหมู่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน

ผู้นำด้านศาสนา และผู้นำองค์กรชุมชน การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการระหว่างเดือน มีนาคม 2560 - กุมภาพันธ์ 2561 โดยใช้การสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูลบริบทชุมชนด้านกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม เหตุการณ์ ภัยแล้งในชุมชน และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้ข้อมูล การบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้ง ตลอดจนใช้วิธีการสังเกต (Observation) ทั้งการ สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant Observation) กับสภาพกายภาพ การตั้งบ้านเรือนของชุมชน สภาพวิถีชีวิต พฤติกรรม ของผู้คนในชุมชน สภาพแหล่งน้ำ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ในการ เฝ้าสังเกตพฤติกรรมทางสังคม เช่น การเข้าไปสังเกตการบริหารจัดการของชุมชน ตั้งแต่การวางแผนการดำเนินการ ตลอดจนการประเมินผลการดำเนินการ ซึ่งจะส่งผล ต่อการบริหารจัดการความเสี่ยงภัยแล้งได้ หลังจากนั้นจึงทำการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อแยกแยะตีความ เปรียบเทียบ หาแบบแผนของพฤติกรรม และ แบบแผนของปรากฏการณ์เพื่อสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย โดยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ เป็นแนวทางในการอธิบายปรากฏการณ์และสรุปตามวัตถุประสงค์ และนำเสนอข้อมูล โดยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description)

5. สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

5.1 สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษา การพัฒนาแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการกักการปกครองระดับท้องถิ่น: กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ประกอบด้วย (1) บริบทชุมชนหมู่บ้านสำนักพิมาน (2) องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตร บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง และ (3) แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร บนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ดังนี้

5.1.1 บริบทชุมชนหมู่บ้านสำนักพิมาน

หมู่บ้านสำนักพิมาน ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา มีระยะทางจากอำเภอเมืองนครราชสีมาถึงหมู่บ้าน ประมาณ 80 กิโลเมตร สภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบสูง ไม่มีสายน้ำธรรมชาติไหลผ่าน ทำให้หมู่บ้านมีความเสี่ยงที่จะ เกิดภัยแล้ง ลักษณะพื้นที่ของหมู่บ้านสำนักพิมานเป็นพื้นที่สูง พื้นที่ทางทิศเหนือ เป็นพื้นที่เนินสูง แล้วลาดลงมาทางทิศใต้ พื้นที่โดยส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบลุ่ม

ไม่กว้างขวางนัก ใช้ในการปลูกสร้างที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร พื้นที่โดยส่วนใหญ่ใช้ในการทำการเกษตรและมีลักษณะเดียวกันทั้งหมู่บ้าน ดังนั้น เมื่อประสบภัยแล้งจึงไม่มีความแตกต่างกัน หมู่บ้านสำนักพิมาน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 131 ครัวเรือน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ตลอดจนมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่ พันธุ์พื้นบ้าน ส่วนใหญ่มีที่ดินทำกินเป็นของตัวเอง

5.1.2 องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง

การนำเสนอผลการศึกษา องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ลักษณะการเกิดภัยแล้ง ความเปราะบางจากสถานการณ์ภัยแล้ง และความสามารถในการรับมือกับภัยแล้ง (เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง/ผู้นำชุมชน หมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 กรกฎาคม 2560) มีรายละเอียดดังนี้

(1) ลักษณะการเกิดภัยแล้ง เหตุการณ์ภัยแล้งที่ชุมชนเผชิญมีสองลักษณะ (ชาวบ้านหมู่บ้านสำนักพิมาน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 กรกฎาคม 2560) ลักษณะที่หนึ่ง “ฝนไม่ตกตามฤดูกาล” เป็นเหตุการณ์ที่ฝนไม่ตกตามช่วงเวลาที่เคย หรือตกน้อยมากทำให้เกิดภัยแล้งที่รุนแรง ชาวบ้านสามารถปรับตัวได้โดยการไปหาบน้ำจากหมู่บ้านข้างเคียงเพื่อการดำรงอยู่ของสมาชิกในครัวเรือน เมื่อประสบภัยแล้งเป็นระยะเวลานานทำให้ไม่สามารถเพาะปลูกได้ส่งผลกระทบต่อรายได้ในครัวเรือน ลักษณะที่สอง “ฝนทิ้งช่วง” เป็นเหตุการณ์ที่ฝนทิ้งช่วงไปประมาณ 1-2 เดือน ชาวบ้านยังพอมีน้ำในการอุปโภคและบริโภค สามารถเพาะปลูกได้ แต่ผลผลิตอาจจะไม่สมบูรณ์เก็บเกี่ยวไม่ได้ผลเต็มที่

(2) ความเปราะบางของภาคการเกษตร จากผลการศึกษาบริบทชุมชน ประมวลข้อค้นพบเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อความเปราะบางของเกษตรกร อันเกิดจากสถานการณ์ภัยแล้งที่สร้างความเสียหายให้กับผลผลิต (เกษตรกรที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้ง, การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กรกฎาคม 2560) แบ่งออกเป็น

(2.1) ความเปราะบางทางกายภาพ ได้แก่

การเพาะปลูกบริเวณพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง อันเกิดจากสภาพภูมิประเทศที่เป็นที่ราบสูง ไม่มีคลองน้ำธรรมชาติที่ไหลผ่าน และบ่อน้ำสาธารณะไม่เพียงพอในการทำการเกษตร จึงทำให้ส่งผลกระทบต่อการลงทุนครั้งต่อไป อาทิ ค่าพันธุ์ข้าว ค่าปุ๋ย ค่าที่เช่านา ค่าจ้างรถไถ ค่ารถเกี่ยวข้าว ค่าจ้างอื่นๆ (เกษตรกรผู้ที่ปลูกข้าว, การสื่อสารส่วนบุคคล, 6 กรกฎาคม 2560) ชาวบ้านบางส่วนต้องกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือยืมญาติ อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อดำรงชีวิตคือ ผลผลิตข้าวเสียหายไม่เพียงพอ

ต่อการบริโภคในครัวเรือน ทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้สินเพิ่มขึ้น เนื่องจากต้องมีค่าใช้จ่ายในการซื้อข้าวเพื่อบริโภค

สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน กลุ่มคนในชุมชนมีการประกอบอาชีพในภาคเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักที่สำคัญในชุมชน และมีความหลากหลายของพืชที่ปลูก ประกอบด้วย ข้าว ข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย และพริก พืชทุกชนิดที่ปลูกในพื้นที่ของหมู่บ้านซึ่งเป็นพื้นที่เพาะปลูกที่เสี่ยงภัยแล้ง สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่านทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบจากผลผลิตที่เสียหาย

ขาดแหล่งน้ำ จากสมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน พื้นที่ที่ชาวบ้านหมู่บ้านสำนักพิมานใช้ในการตั้งถิ่นฐาน ที่อยู่อาศัย และประกอบอาชีพในภาคการเกษตรมีลักษณะเป็นพื้นที่เนินสูง ส่งผลให้แหล่งน้ำทั้งจากชลประทานและจากฝายไม่สามารถเข้าถึงของหมู่บ้านได้ (ชาวบ้านที่ทำการเกษตร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) การที่พื้นที่ชุมชนขาดแหล่งน้ำในการทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรไม่สามารถเพาะปลูกได้หรือได้รับผลกระทบจากผลผลิตที่เสียหาย

พื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน พื้นที่ของชุมชนโดยส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่สำหรับการทำการเกษตรซึ่งอยู่บริเวณโดยรอบของพื้นที่อยู่อาศัย การเพาะปลูกเป็นการร่อนน้ำฝนเพียงอย่างเดียวเนื่องจากภายในหมู่บ้านไม่มีแหล่งน้ำที่ใช้สำหรับเพื่อทำการเกษตร ไม่มีระบบชลประทานในการนำน้ำไปใช้ในพื้นที่ทำการเกษตร ทำให้เกษตรกรไม่สามารถเพาะปลูกได้หรือได้รับผลกระทบจากผลผลิตที่เสียหาย

(2.2) ความเปราะบางทางสังคม ได้แก่

ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสาร ช่วงก่อนการเกิดภัยแล้งในชุมชน ข้อมูลข่าวสารการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับภัยแล้งเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์เกี่ยวกับในการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับภัยแล้งหรือข่าวสารไม่ชัดเจน เนื้อหาของข่าวสารมีความคลุมเครือไม่แน่นอน ในบางครั้งทำให้ขาดความน่าเชื่อถือ (กลุ่มเกษตรกร, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) ชาวบ้านบางส่วนอาจทำตามและบางส่วนอาจไม่ทำตาม ทำให้ครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเมินหรือคาดการณ์สถานการณ์ที่ผิดหรือคลาดเคลื่อนไป เช่น ปลูกพืชไม่ตรงกับช่วงฝน ปลูกพืชไม่ตรงตามฤดูกาล

การเข้าถึงการสนับสนุนความรู้จากภาครัฐ เมื่อเกิดปัญหาภัยแล้งภายในหมู่บ้านได้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อครัวเรือนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ อาทิเช่น ความรู้เรื่องแหล่งน้ำ

ความรู้เรื่องภัยแล้ง ความรู้เรื่องการเตรียมพร้อมรับมือกับภัยแล้ง ความรู้เรื่องอาชีพ แต่บางครั้งการมาให้ความรู้ของภาครัฐนั้นอาจเป็นการให้ความรู้ระดับตำบลหรือเฉพาะกลุ่มผู้นำ บางครัวเรือนไม่ได้เข้าร่วมจึงทำให้ไม่มีแนวทางในการแก้ไขปัญหา

การมีทัศนคติยอมรับโชคชะตา เมื่อช่วงที่เกิดภัยแล้งชาวบ้านในหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้รับผลกระทบผลิตเสียหายเนื่องจากขาดน้ำ แต่ชาวบ้านก็พร้อมที่จะรับกับภัยแล้งและผลกระทบที่เกิดขึ้น คือเมื่อเกิดภัยแล้งผลิตเสียหายก็ยอมเสี่ยงทำใหม่ในปีต่อไป โดยที่เกษตรกรบางครัวเรือนไม่ปรับเปลี่ยนอาชีพหรือไม่ปรับเปลี่ยนชนิดพืชที่ปลูก เช่น ข้าวเป็นพืชที่ต้องการน้ำ ถึงรู้ว่าพื้นที่เพาะปลูกมีความเสี่ยงภัยแล้งก็พร้อมที่จะรับผลที่เกิดขึ้น การมีทัศนคติยอมรับโชคชะตาทำให้เกษตรกรได้รับผลกระทบจากความเสียหาย

ข้อมูลการเตือนภัยแล้งไม่สามารถคาดการณ์ได้แม่นยำ การเตือนภัยเป็นสิ่งสำคัญ เพราะการเตือนภัยจะทำให้ครัวเรือนมีแนวทางการเตรียมความพร้อมรับมือกับภัยแล้งที่จะเกิดขึ้น อาทิเช่น เมื่อได้รับการเตือนภัยแล้งจะทำให้ครัวเรือนมีการเตรียมการที่จะไม่ปลูกพืชหรือเลือกปลูกพืชที่ใช้น้ำน้อย ทำให้ลดผลกระทบจากการที่จะสูญเสียได้ แต่ถ้าข้อมูลของการเตือนภัยไม่ชัดเจนและเฉพาะเจาะจงพื้นที่หรือมีการแจ้งเตือนภัยแล้งที่ไม่หลากหลายเพียงพอ ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถรับรู้สถานการณ์ภัยแล้งที่เกิดขึ้นจึงไม่สามารถรับมือกับภัยแล้งได้ ส่งผลให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความเสี่ยง

การให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มอาชีพระดับน้อย จากการที่หมู่บ้านสำนักพิมานประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก แต่ผลผลิตที่ได้ในแต่ละปีไม่เต็มที่ทำเกษตรอาศัยน้ำฝน จากปัญหาดังกล่าว หน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาช่วยเหลือส่งเสริมอาชีพเพื่อเสริมรายได้ เช่น การให้ความรู้ในการแปรรูปพริก แต่หลังจากอบรมเสร็จชาวบ้านในหมู่บ้านไม่ได้มีการรวมกลุ่มในการแปรรูป อาจเป็นเพราะมีการเพาะปลูกที่หลากหลายชาวบ้านให้ความสำคัญในการรวมกลุ่มอาชีพระดับน้อย

การขาดเครือข่ายสนับสนุน เมื่อเกิดภัยการมีเครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อาทิเช่น เมื่อหมู่บ้านเกิดภัยแล้งไม่สามารถขอน้ำจากหมู่บ้านอื่น หรือขอผ่านทางในการนำน้ำมาใช้ในหมู่บ้านได้ หากหมู่บ้านมีเครือข่ายก็จะทำให้สามารถลดผลกระทบได้

(3) ศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง ประกอบด้วย

(3.1) การสร้างความหลากหลายในการเพาะปลูก หมู่บ้านมีสภาพพื้นที่ที่มีความหลากหลาย ทั้งพื้นที่ลุ่ม ที่ราบและที่เนินสูง ชาวบ้านได้ใช้ความหลากหลายนั้นทำการเพาะปลูก (ผู้นำชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) คือ พื้นที่ลุ่มใช้ทำการเพาะปลูกข้าว พื้นที่เนินสูงปลูกพืชไร่ ในช่วงแรกพืชที่ปลูกคือ พริก ปัจจุบันพืชที่นิยมปลูกคือ ข้าวโพด อ้อย และมันสำปะหลัง ซึ่งทุกฤดูกาลการเพาะปลูกชาวบ้านจะปลูกพื้นที่หลากหลายในที่ดินที่ตนเองมีอยู่ และพื้นที่ราบซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยนั้นมีการปลูกพืชผักสวนครัว ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรมีรายได้ที่หลากหลายทำให้สามารถลดผลกระทบเมื่อการเพาะปลูกบางชนิดไม่ได้ผลผลิต

(3.2) การจัดการที่ดินเพื่อการเพาะปลูก เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูก เกษตรกรจะมีการจัดการที่ดินที่เป็นที่ไร่ที่นาของตนเองที่มีอยู่ โดยการปลูกพืชให้เข้ากับสภาวะความแห้งแล้ง พื้นที่ลุ่มจะปลูกข้าวแต่เมื่อปีใดฝนไม่ตกตามฤดูกาล ผลผลิตข้าวได้รับความเสียหาย จึงทำให้เกษตรกรบางครัวเรือนเปลี่ยนมาปลูกอ้อยในพื้นที่นาแทน ทำให้ลดความเสียหายของผลผลิตทางการเกษตรได้

(3.3) การปรับเปลี่ยนช่วงเวลาการเพาะปลูก จากที่ชุมชนประสบกับภัยแล้งในปีที่ผ่านมา มา เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้ในการปรับช่วงเวลาในการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และจากการติดตามทางสื่อโทรทัศน์ การพยากรณ์อากาศจากกรมอุตุนิยมวิทยา เพื่อลดผลกระทบจากภาวะภัยแล้ง

(3.4) การสร้างแหล่งน้ำในชุมชน ในอดีตหมู่บ้านไม่มีแหล่งน้ำที่กักเก็บน้ำไว้ใช้เป็นส่วนกลางของหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านต้องไปหาน้ำจากแหล่งน้ำอื่น (ผู้นำชุมชน, การสื่อสารส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2560) ต่อมาชาวบ้านจึงได้ช่วยกันขุดบ่อและขยายแหล่งน้ำในหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านมีแหล่งเก็บน้ำที่เพียงพอ สามารถเก็บน้ำไว้อุปโภคภายในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน แต่ก็ยังไม่เพียงพอในการทำเกษตร

(3.5) การบังคับใช้กฎระเบียบในชุมชน จากสถานการณ์ขาดน้ำใช้อุปโภคของชาวบ้านและมีน้ำในสระที่น้อย ทำให้ชาวบ้านต้องร่วมด้วยช่วยกันอย่างประหยัดและเห็นคุณค่าของน้ำเป็นอย่างมาก ผู้นำชุมชนจึงมีการประกาศให้ชาวบ้านใช้น้ำให้ประหยัดให้มากที่สุดและกำหนดการใช้น้ำ ซึ่งเป็นกฎระเบียบอย่างหนึ่งที่ทางชาวบ้านร่วมด้วยช่วยกันประหยัดน้ำ

5.1.3 แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง

การจัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง โดยการสังเคราะห์ข้อมูลจากผลการศึกษาดูงานเชิงคุณภาพ แล้วจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อสรุปแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งกับตัวแทนผู้นำหมู่บ้านสำนักพิมาณและตัวแทนของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรจากภัยแล้ง ทั้งในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่น (สำนักงานชลประทานที่ 8/สำนักงานทรัพยากรน้ำภาค 5/สถานีพัฒนาที่ดินนครราชสีมา และสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, การสื่อสารส่วนบุคคล, 17 มกราคม 2561) รายละเอียดผลการศึกษาดังนี้

(1) การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง โดยการประสานกับหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องมาให้ความรู้กับเกษตรกร เช่น สถานีพัฒนาที่ดิน เกษตรอำเภอ ซึ่งเป็นหน่วยงานหนึ่งที่มีการสนับสนุนการช่วยเหลือในพื้นที่ประสบภัยแล้งว่าพืชที่เหมาะสมควรเป็นพืชชนิดใดที่สามารถให้ผลผลิตและมีราคาที่ดี จะทำให้เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวเพาะปลูกได้

(2) การให้ความรู้เรื่องการผลิตแบบแปลงใหญ่ เพื่อให้ชาวบ้านเกิดการเตรียมความพร้อมในการรวมแปลงการผลิตของเกษตรกรเป็นแปลงใหญ่ จะก่อให้เกิดกิจกรรมลดต้นทุนการผลิต การให้ความรู้ดังกล่าวจะทำให้เกษตรกรเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจนมากขึ้น

(3) การส่งเสริมแปลงตัวอย่าง โดยการเลือกพื้นที่ของเกษตรกรมา 1 แปลงเป็นแปลงสาธิต เริ่มจากการให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพของดินและพืชที่เหมาะสมในการเพาะปลูก หลังจากนั้นเป็นการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกษตรกรรับรู้ถึงผลที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน อาทิเช่น พื้นที่แห้งแล้งและดินเค็มเหมาะกับการปลูกมะขามเทศ แล้วปฏิบัติจริงในพื้นที่จริงเพื่อการเรียนรู้และประเมินผลความสำเร็จอย่างยั่งยืน

(4) การพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ การพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ให้เป็น Young Smart Farmer โดยการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรรุ่นใหม่ด้วยตัวเกษตรกรเอง ให้ความสำคัญกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปใช้ในการปฏิบัติงานได้จริง แบบผสมผสานระหว่างความรู้ในการทำเกษตรแบบเดิมๆ กับการเรียนรู้จากการศึกษาดูงาน การลงมือฝึกปฏิบัติจริง รวมถึงการเรียนรู้ผ่านสื่อสารสนเทศและสื่อออนไลน์ จะทำให้เสริมสร้างขีดความสามารถด้านการเกษตรได้เพิ่มขึ้น

(5) การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง การประเมินความเสี่ยง โดยการใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์จะได้ภาพที่กว้าง เพื่อนำมาสู่การตัดสินใจในเชิงนโยบาย การสำรวจและจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงภัย มีความสำคัญสำหรับการลดการสูญเสียจากภัยแล้ง

(6) การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ การไม่มีข้อมูลที่ชัดเจนในเรื่องของการพยากรณ์สภาพอากาศ ส่งผลให้ไม่มีการเตรียมความพร้อมในทุกระดับ ปัจจุบันเป็นการรับมือเมื่อเกิดเหตุการณ์แล้ว หรือการฟื้นคืนหลังจากเกิดภัยแล้ว เป็นการบริหารจัดการเหตุการณ์เฉพาะหน้า ทำให้ครัวเรือนเกษตรกรได้รับความสูญเสียมาก

(7) การบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น การบริหารจัดการที่ขาดการประสานความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ นั้นนับว่าเป็นปัญหาสำคัญ เพราะการประสานงานอย่างบูรณาการนั้นจะสามารถแก้ไขปัญหา และตอบสนองความต้องการของพื้นที่ได้อย่างครอบคลุมอันจะนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุดของการแก้ปัญหาภัยแล้ง รวมถึงการอยู่ร่วมกันของชุมชนในพื้นที่โดยตรง พื้นที่ใกล้เคียง และภาคส่วนต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

(8) การพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อรับมือกับภัยแล้ง ภาครัฐมีงบประมาณเพื่อช่วยเหลือชุมชนโดยผ่านการเขียนโครงการเพื่อขอการสนับสนุนอย่างหลากหลาย แต่ผู้นำขาดศักยภาพในการเขียนโครงการหรือเขียนเอกสารทางราชการได้ถูกต้อง เนื่องด้วยรูปแบบและภาษาที่ใช้เป็นภาษาราชการที่มีความเป็นทางการ ดังนั้นการพัฒนาศักยภาพผู้นำจึงมีความสำคัญในการรับมือกับภัยแล้ง

จากแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ที่กล่าวมาข้างต้น ก่อให้เกิดการเพิ่มประสิทธิภาพภารกิจารปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมานได้ ดังนี้

(1) การที่องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมานได้ให้ความสำคัญเริ่มต้นกับแผนในระดับครัวเรือนและชุมชน ในการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร อาทิ เช่น การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง จะทำให้เกษตรกรรู้ว่าพืชที่เหมาะสมควรเป็นพืชชนิดใดที่สามารถให้ผลผลิตและมีราคาที่ดีจะทำให้เกษตรกรสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวเพาะปลูกได้ หรือการส่งเสริมแปลงตัวอย่าง เป็นการปฏิบัติจริงเพื่อให้เกษตรกรรับรู้ถึงผลที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน อันเป็นการให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการความเสี่ยงเชิงรุกที่เกิดขึ้นก่อนที่หน่วยงานภายนอกจะเข้ามาให้ความช่วยเหลือบนหลักคิดที่ว่า ชุมชนเป็นผู้เสี่ยงภัยและรับผลกระทบโดยตรง

จากภัยที่เกิดขึ้น ภัยแล้งไม่สามารถป้องกันไม่ให้เกิดได้ แต่สามารถลดผลกระทบจากการเกิดภัยแล้งและสามารถอยู่ร่วมกับภัยแล้งได้หากมีการเตรียมความพร้อมที่ดี

(2) องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน มีการบูรณาการแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น และระดับจังหวัด โดยการประสานขอความร่วมมือของชุมชนในพื้นที่โดยตรง พื้นที่ใกล้เคียง และภาคส่วนต่างๆ อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สูงสุดของการแก้ปัญหาภัยแล้ง อย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยให้มีการเตรียมความพร้อมสำหรับการเผชิญเหตุภัยแล้งและพื้นที่คันที่ตี้ยิ่งขึ้น

(3) การใช้แนวทางการลดความเสี่ยงจากภัยแล้ง บนเงื่อนไขการลดความเปราะบางและเพิ่มศักยภาพ เป็นการเสริมสร้างศักยภาพและเตรียมความพร้อมทั้งในส่วนของภาครัฐ ท้องถิ่นและชุมชน เพื่อสร้างชุมชนให้ปลอดภัยและมีศักยภาพในการรับมือกับภัยแล้งได้ อาทิเช่น ชุมชนมีความเปราะบางทางสังคม ได้แก่ ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสารในการคาดการณ์พยากรณ์สภาพอากาศ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน ก็มีแผนในการปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ หรือการที่ชุมชนมีความเปราะบางทางกายภาพ ได้แก่ สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน ขาดแหล่งน้ำ พื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมานก็มีแผนในการประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง โดยการสำรวจและจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงภัย เพื่อนำมาสู่การตัดสินใจในเชิงนโยบาย อันนำไปสู่ความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมานที่จะรับมือและฟื้นคืนกลับได้จากสถานการณ์ภัยแล้งในระยะเวลาที่รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ

อย่างไรก็ตาม แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ไม่สามารถจัดทำได้พร้อมกัน เนื่องด้วยข้อจำกัดของงบประมาณ อำนาจหน้าที่ หรือความรู้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ดังนั้น อาจแบ่งเป็นแผนที่ต้องดำเนินการเร่งด่วน เช่น การให้ความรู้เรื่องชนิดพืชที่ปลูกในพื้นที่ประสบภัยแล้ง การให้ความรู้เรื่องการผลิตแบบแปลงใหญ่ การส่งเสริมแปลงตัวอย่าง โดยการขอรับการสนับสนุนความรู้จากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง อาทิ สถานีพัฒนาที่ดิน เกษตรอำเภอ แต่แผนที่ต้องดำเนินการระยะกลางหรือระยะยาวที่ต้องใช้เวลาในการดำเนินการ เช่น การพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ และการพัฒนาศักยภาพผู้นำเพื่อรับมือกับภัยแล้ง โดยการจัดทำนโยบายและแผนการบริหารจัดการความเสี่ยง เพื่อคุณค่าความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรในพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งต่อไป

5.2 อภิปรายผล

จากผลการวิจัยที่พบว่า พื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ภัย ความแปรปรวน และ ศักยภาพชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดภัยพิบัติ ที่มีนักวิชาการได้กล่าวว่าเป็นภัยที่ร้ายแรง อันเป็นผลจากเงื่อนไขความเสี่ยงของภัย ความแปรปรวนทางสังคม และข้อจำกัด ในศักยภาพของครัวเรือนหรือชุมชน การต้องการลดผลกระทบของภัยคือการยอมรับ ในความแปรปรวน ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในบริบทความเสี่ยง และการเพิ่มศักยภาพของ ประชาชนเพื่อรับมือกับผลกระทบจากภัย (Baas et al., 2008) ทำให้นำไปสู่การจัดทำ แผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งได้ อาทิ การประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง มีความสำคัญที่สำคัญสำหรับการลดการสูญเสียจาก ภัยแล้ง ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Wu and Wilhite (2004) พบว่าเมื่อเกิดภัยแล้งขึ้น ภาคการเกษตรได้รับผลกระทบมากและเป็นพื้นที่กว้าง จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีการประเมิน ความเสี่ยง อีกทั้งการบูรณาการการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น การบริหารจัดการ ที่ขาดการประสานความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ นั้น นับว่าเป็นปัญหาสำคัญ สอดคล้อง กับการศึกษาของ World Meteorological Organization (2006) และสุพจน์ ชูรัตน์ (2553) นอกจากนี้ การปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ การไม่มีข้อมูลที่ชัดเจน ในเรื่องของการพยากรณ์สภาพอากาศ ส่งผลให้ไม่มีการเตรียมความพร้อมในทุกระดับ สอดคล้องกับการศึกษาของ พงุทธิพงศ์ ทศน์อัญชลีกุล, ชฎาพร งามเขียว, และเมธิ วุฒิเจริญ (2556) พบว่า การบริหารจัดการการแก้ปัญหาภัยแล้ง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์ ให้ข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์น้ำที่ชัดเจน จะเห็นได้ว่าการที่องค์การบริหารส่วนตำบล กุดพิमान มีข้อมูลความแปรปรวนและศักยภาพของชุมชนในพื้นที่ จะทำให้มีแนวทางในการ จัดทำแผนลดความเสี่ยงจากภัยแล้ง บนเงื่อนไขการลดความแปรปรวนและเพิ่มศักยภาพ เป็นการเสริมสร้างศักยภาพและเตรียมความพร้อม อาทิเช่น ชุมชนมีความแปรปรวนทาง สังคม ได้แก่ ความคลุมเครือของข้อมูลข่าวสารในการคาดการณ์พยากรณ์สภาพอากาศ องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิमानก็มีแผนในการปรับปรุงข้อมูลการพยากรณ์สภาพอากาศ หรือการที่ชุมชนมีความแปรปรวนทางกายภาพ ได้แก่ สภาพที่ตั้งชุมชนไม่มีสายน้ำไหลผ่าน ขาดแหล่งน้ำ พื้นที่เพาะปลูกอยู่นอกเขตชลประทาน องค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิमानก็มี แผนในการประเมินความเสี่ยงภัยแล้ง โดยการสำรวจและจัดทำข้อมูลพื้นที่เสี่ยงภัย เพื่อ นำมาสู่การตัดสินใจในเชิงนโยบาย อันนำไปสู่ความสามารถขององค์การบริหารส่วนตำบล กุดพิमान ที่จะรับมือและฟื้นคืนกลับได้จากสถานการณ์ภัยแล้งในระยะเวลาที่รวดเร็วและมี ประสิทธิภาพ อันจะส่งผลต่อการภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบล ตามมาตรา 68 (1) ให้น้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

จากผลการวิจัยที่พบว่า องค์ประกอบความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ประกอบด้วย ลักษณะการเกิดภัยแล้ง ความเปราะบางจากสถานการณ์ภัยแล้ง ทั้งความเปราะบางทางกายภาพ และความเปราะบางทางสังคม และศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะว่า การที่ภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการให้น้ำเพื่อการอุปโภค บริโภคและการเกษตร ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น องค์การบริหารส่วนตำบลควรมีความรู้และความเข้าใจในองค์ประกอบความเสี่ยงทั้งลักษณะภัย ความเปราะบาง และศักยภาพในการรับมือภัยแล้ง เพื่อการจัดทำแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ให้สอดคล้องกับบริบทและศักยภาพของชุมชน อันจะส่งผลต่อภารกิจขององค์การบริหารส่วนตำบลให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6.2 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

(1) จากผลการวิจัยที่พบว่าองค์ประกอบความเปราะบาง เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนไม่สามารถรับมือกับภัยแล้งได้ ดังนั้นองค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งเป็นหน่วยงานในพื้นที่และใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ควรมีแนวทางหรือนโยบายในการเสริมสร้างความเปราะบาง ให้กลายเป็นความพร้อมรับมือและฟื้นกลับเร็วเมื่อเกิดภัยแล้ง เพื่อให้ชุมชนได้มีทักษะและความพร้อมในการรับมือกับภัยแล้ง เพราะองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นหน่วยงานที่มีความรู้และความเข้าใจในลักษณะของภัยแล้งที่ชุมชนเผชิญ บริบทและศักยภาพของชุมชน อันจะนำมาซึ่งการบริหารจัดการงานของท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

(2) จากผลการวิจัยที่พบว่า การเพิ่มประสิทธิภาพภารกิจการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลทุกุดิมาณได้ โดยการบูรณาการแผนการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตร ทั้งในส่วนของหน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด ช่วยให้มีการเตรียมความพร้อมสำหรับการเผชิญเหตุภัยแล้งและฟื้นคืนที่ดียิ่งขึ้น แต่ท้องถิ่นมีศักยภาพจำกัดในการทั้งอำนาจหน้าที่และงบประมาณ จึงทำให้พื้นที่ที่ท้องถิ่นรับผิดชอบในการบริหารจัดการมีความเสี่ยงและได้รับผลกระทบจากภัยแล้งอยู่เสมอ ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐระดับจังหวัด ควรมีแนวทางหรือนโยบายในการที่จะสนับสนุนและส่งเสริมการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง อาทิ จัดวิทยากรที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับพันธุ์พืชที่เหมาะสมกับพื้นที่ภัยแล้ง

มาให้ความรู้กับชุมชน หรือความชัดเจนของบทบาทหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือในช่วงเกิดปัญหาร้ายแรงในท้องถิ่นเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน จะทำให้ภารกิจของท้องถิ่นมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

6.3 ข้อเสนอแนะในประเด็นที่ควรศึกษาครั้งต่อไป

(1) จากการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งเพียงพื้นที่เดียว ดังนั้น จึงควรมีการศึกษการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้ง ในพื้นที่ประสบภัยแล้งอื่นๆ มีสภาพภูมิประเทศที่มีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน เพื่อนำไปสู่ผลการศึกษการบริหารจัดการความเสี่ยงของภาคการเกษตรบนพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งอย่างครอบคลุม

(2) จากการศึกษาในครั้งนี้ เป็นการศึกษาแนวคิดภัยพิบัติเพื่อศึกษาองค์ประกอบความเสี่ยงภัยแล้ง ดังนั้น ควรมีการศึกษองค์ประกอบความเสี่ยงภัยแล้งเฉพาะด้านให้ละเอียดขึ้น เช่น แนวทางการลดความเปราะบาง แนวทางในการเพิ่มศักยภาพชุมชน เพื่อนำไปสู่แนวทางในการบริหารจัดการความเสี่ยงในพื้นที่เสี่ยงภัยแล้งได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

7. กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ที่ได้ให้โอกาสและสนับสนุนทุนสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณองค์การบริหารส่วนตำบลกุดพิมาน หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และหมู่บ้านสำนักพิมาน หมู่ 12 ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ที่ได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ทำให้การวิจัยในครั้งนี้สามารถดำเนินการจนสำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้ด้วยดี อันจะทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ในการกำหนดนโยบายการลดความเสี่ยงภัยแล้งของภาคการเกษตรที่เหมาะสมต่อไป

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. (2551). รายงานผลการดำเนินงานสงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ประสบภัย ประจำปีงบประมาณ 2551. กรุงเทพฯ: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- _____. (2552). คู่มือประชาชนในการเตรียมตัวให้รอดปลอดภัยพิบัติ. กรุงเทพฯ: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- _____. (2558). แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. 2558. กรุงเทพฯ: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย.
- กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. (2551). ภัยแล้ง. สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2559, จาก <http://dmd.mod.go.th/dryseason/pdf/1.aspx>
- พระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2542). สืบค้นเมื่อ 8 พฤษภาคม 2560, จาก www.khuanpang.go.th/prb.pdf
- พฤทธิพงศ์ ทศน์อัญชลีกุล, ชฎาพร งามเขียว, และเมธี วุฒิเจริญ. (2556). การพัฒนาแหล่งน้ำและบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาภัยแล้ง โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาแม่ยม จังหวัดแพร่. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2560, จาก <https://dspace.tarr.arda.or.th/handle/6622815955/14257>
- สำนักงานเกษตรจังหวัดนครราชสีมา. (2559). แบบเสนอขอโครงการตามแผนปฏิบัติการราชการ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560. นครราชสีมา: สำนักงานเกษตรจังหวัดนครราชสีมา.
- สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครราชสีมา. (2559). สรุปพื้นที่ประสบภัยพิบัติ ประจำปี 2557-2559. นครราชสีมา: สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครราชสีมา.
- สุพจน์ ชูรัตน์. (2553). รูปแบบการบริหารจัดการงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแล้งที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนในเขตเทศบาลตำบลนาหว้าใหญ่ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอำนาจเจริญ. สืบค้นเมื่อ 15 ตุลาคม 2560, จาก [www.ptu.ac.th/StudentServe/input/thesis/\[10\]\[200916105735\].pdf](http://www.ptu.ac.th/StudentServe/input/thesis/[10][200916105735].pdf)

- สุรพันธ์ สันติยานนท์. (2548). *การวิเคราะห์และเตือนภัยแล้งโดยใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2559, จาก http://ir.swu.ac.th/xmlui/bitstream/handle/123456789/2633/Sawettachat_S_R417912.pdf?sequence=1.
- อริสฤทธิ์ วิเศษกลิ่น. (2555). *การศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการป้องกันภัยแล้งในเขตพื้นที่ตำบลบ้านวัง อำเภอนนไทย จังหวัดนครราชสีมา*. (วิทยานิพนธ์วิศวกรรมศาสตร์ มหบัณฑิต), มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

ภาษาอังกฤษ

- Baas, S., Ramasamy, S., Pryck, J. D., & Battista, F. (2008). *Disaster risk management systems analysis*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations.
- Central Board of Secondary Education. (2006). *Natural Hazards and Disaster Management*. Shakarpur, Delhi: Chandu Press.
- World Meteorological Organization. (2006). *Social Aspects and Stakeholder Involvement in Integrated Flood Management Geneva, Switzerland*. Retrieved November 21, 2011, from www.apfm.info/pdf/ifm_social_aspects.pdf.
- Wu, H., & Wilhite, D. A. (2004). An Operational Agricultural Drought Risk Assessment Model for Nebraska, USA. *Natural Hazards*, 33(1), 1-21.